

**BUDJET MABLAG‘LARINING SARFLANISHIDA
JAMOATCHILIK ISHTIROKINING O‘RNI VA AHAMIYATI**

Nurullayev Ulug‘bek Nuriddinovich

O‘zbekiston Respublikasi

Bank-moliya akademiyasi tinglovchisi

Annotatsiya. *Mamlakatda byudjet mablag‘larining samarali va shaffof tarzda sarflanishi davlat boshqaruvi tizimining muhim omillaridan biridir. Ushbu maqolada jamoatchilik ishtirokining byudjet jarayonlaridagi o‘rni va ahamiyati tahlil qilinadi. Fuqarolarning qaror qabul qilishda bevosita yoki bilvosita ishtiroki byudjet siyosatini oshkora va hisobdorlik asosida olib borishga xizmat qiladi. Maqolada jamoatchilik nazoratining shakllari, samaradorlikka ta'siri, shuningdek, xalqaro tajribalar asosida O‘zbekiston sharoitida qo‘llanilishi mumkin bo‘lgan mexanizmlar muhokama etiladi. Tadqiqot natijalari, jamoatchilik ishtirokini kengaytirish orqali byudjet mablag‘larining maqsadli va oqilona sarflanishiga erishish mumkinligini ko‘rsatadi.*

Kalit so‘zlar: *byudjet mablag‘lari, jamoatchilik ishtiroki, shaffoflik, davlat moliyasi, jamoatchilik nazorati, budjet jarayoni, samaradorlik, hisobdorlik.*

Abstract. *The effective and transparent use of budget funds is one of the key factors in a well-functioning system of public administration. This article analyzes the role and significance of public participation in the budgeting process. Direct or indirect involvement of citizens in decision-making contributes to the development of budget policy based on transparency and accountability. The paper discusses forms of public oversight, its impact on efficiency, and mechanisms that can be applied in Uzbekistan based on international experience. The study results show that expanding public participation can ensure the targeted and rational use of budget resources.*

Keywords: *budget funds, public participation, transparency, public finance, public oversight, budget process, efficiency, accountability.*

Kirish

Bugungi kunda davlat moliyaviy resurslarining shaffof va oqilona boshqarilishi nafaqat iqtisodiy barqarorlik, balki fuqarolarning davlatga bo'lgan ishonchini mustahkamlashda ham muhim o'rin tutadi. Ayniqsa, byudjet mablag'larining qanday sarflanishi bo'yicha aholining bevosita yoki bilvosita ishtiroki — ochiq va hisobdor boshqaruvning asosiy belgisi sifatida qaralmoqda. Demokratik tamoyillarga asoslangan jamiyatda fuqarolarning moliyaviy siyosatga nisbatan befarq bo'lmasligi, ularning fikr va takliflarini hisobga olish orqali samarali byudjetlash tizimini yaratish — davlat va jamiyat o'rtasidagi o'zaro ishonch ko'prigini mustahkamlashga xizmat qiladi. Shu jihatdan, jamoatchilik ishtirokining davlat byudjetini boshqarishdagi roli dolzarb masalalardan biri sifatida e'tirof etiladi.

Ayrim hollarda byudjet mablag'lari belgilangan maqsadlarga to'liq xizmat qilmaydi yoki fuqarolar ehtiyojlari yetarlicha inobatga olinmaydi. Bu esa shaffoflikning pastligi, axborotga ochiq kirishning yetishmasligi, jamoatchilik bilan muloqot mexanizmlarining zaifligi bilan bog'liq. Bundan tashqari, fuqarolarning byudjet jarayonlaridagi xabardorlik darajasi past bo'lishi ularning faol ishtirokini cheklaydi. Moliyaviy boshqaruvdagi bu kabi muammolar aholining noroziligiga, ijtimoiy resurslarning samarasiz taqsimlanishiga va davlat resurslariga nisbatan ishonchsizlikka olib keladi.

“Jamoatchilik ishtiroki” atamasi keng qamrovli tushuncha bo'lib, u fuqarolarning davlat boshqaruvi jarayonlarida bevosita yoki bilvosita shakllarda qatnashishini anglatadi. Bu ishtirok jarayonlari odatda qarorlar qabul qilish, ularni amalga oshirish va monitoring qilish bosqichlarini qamrab oladi. Ishtirok — nafaqat fuqarolarning o'z fikrini bildirish imkoniyati, balki ular davlat resurslaridan foydalanish ustidan nazorat qilishi vositasidir.

Ochiq boshqaruv kontsepsiyasi ishtirokni asoslovchi asosiy tamoyillardan biri hisoblanadi. BMT, OECD kabi xalqaro tashkilotlar ochiqlik, shaffoflik, hisobdorlik va fuqarolarning ishtirokini samarali boshqaruvning poydevori sifatida

belgilab kelmoqda. Ushbu tamoyillarni amalda joriy qilish orqali fuqarolarning davlat siyosatiga bo'lgan ishonchi ortadi va qarorlar yanada sifatli qabul qilinadi.

Fuqarolik jamiyati ishtirokning tayanch kuchi bo'lib, nodavlat notijorat tashkilotlari, fuqarolik tashabbus guruhlar va ommaviy axborot vositalari orqali jamoatchilik manfaatlarini ilgari suradi. O'zbekistonda 2024-yil holatiga ko'ra 10 mingdan ortiq NNT ro'yxatdan o'tgan bo'lib, ularning ko'plari ijtimoiy loyihalar, budget nazorati va monitoringda ishtirok etmoqda.

Jamoatchilik ishtiroki odatda uch asosiy shakl orqali namoyon bo'ladi: xabardorlik (axborotga ochiq kirish), maslahatlashuv (davlat qarorlaridan oldin fuqarolar bilan fikr almashish), va hamkorlik (birgalikda qaror qabul qilish va ijro etish). Har bir shakl jamiyatning faol qatnashish darajasiga qarab turlicha ta'sir ko'rsatadi.

Nazariy jihatdan, byudjet ochiqligi – bu davlatning daromad va xarajatlari bo'yicha axborotni fuqarolar uchun tushunarli, to'liq va o'z vaqtida taqdim etish darajasidir. Open Budget Index 2023 reytingida O'zbekiston 100 ballik tizimda 45 ball bilan o'rtacha ochiqlik darajasida baholangan. Bu esa hali islohotlar uchun katta salohiyat mavjudligini ko'rsatadi.

Ishtirok orqali hisobdorlik va ishonch kuchayadi. Fuqarolar o'z ovozlari eshitilayotganini va fikrlari inobatga olinayotganini his qilganda, ular davlat harakatlariga nisbatan ishonchli va konstruktiv munosabatda bo'ladi. Bu esa barqaror boshqaruv va ijtimoiy totuvlik uchun zamin yaratadi.

Davlat byudjeti — bu murakkab, bosqichma-bosqich amalga oshiriladigan siklik jarayon bo'lib, u asosan rejalashtirish, tasdiqlash, ijro etish va nazorat bosqichlaridan iborat. Har bir bosqichda turli ishtirokchilar va institutlar o'z vazifalarini bajaradilar, bu esa byudjet samaradorligini belgilaydi.

Byudjet jarayonidagi asosiy ishtirokchilar — Oliy Majlis, Moliya vazirligi, Iqtisodiyot va moliya vazirliklari, Kengashlar va mahalliy hokimiyat organlaridir. Ular byudjet takliflarini ishlab chiqish, tahlil qilish, tasdiqlash va ijrosini ta'minlashda muhim rol o'ynaydi.

O‘zbekiston Respublikasi qonunchiligiga muvofiq, byudjetni tuzish — davlat va mahalliy darajadagi hokimiyat organlarining iqtisodiy rivojlanish prognozlari asosida amalga oshiriladi. 2025-yil byudjeti bo‘yicha davlat daromadlari 300 trln so‘mdan oshishi, xarajatlar esa 320 trln so‘mni tashkil etishi kutilmoqda.

Nazorat va monitoring mexanizmlari Oliy Majlisning hisob palatasi, mahalliy kengashlar, Bosh prokuratura va fuqarolik jamiyati institutlari orqali amalga oshiriladi. Biroq, nazoratning faqat davlat organlari tomonidan emas, balki jamoatchilik ishtirokida olib borilishi hisobdorlikni oshiradi.

Byudjet mablag‘lari taqsimotida ayrim xavfli nuqtalar mavjud, masalan: mablag‘larning maqsadsiz sarflanishi, siyosiy yoki guruh manfaatlari asosida qaror qabul qilinishi, yoki resurslar ehtiyojga mos taqsimlanmasligi. Bu holatlar shaffoflik va ishonchga salbiy ta’sir qiladi.

Hozirda fuqarolar ishtiroki uchun mavjud imkoniyatlar kengaymoqda. 2022-yildan beri “Fuqarolar tashabbusi jamg‘armasi” orqali mahalliy budjet mablag‘larining bir qismini (kamida 5 foizini) aholining o‘zi taklif qilgan loyihalarga yo‘naltirish tizimi joriy etilgan.

Jamoatchilik eshituvlari va ochiq muhokamalar — eng keng tarqalgan shakllardan bo‘lib, ular orqali aholi vakillari byudjet loyihalari yuzasidan o‘z fikr va takliflarini bildirishadi. O‘zbekistonning ko‘plab viloyatlarida bunday eshituvlar joriy qilinmoqda, biroq ularning natijadorligi va real ta’siri hali to‘liq kafolatlanmagan.

Ishtirok etuvchi byudjetlash (participatory budgeting) — fuqarolarga mahalliy budjetning bir qismini qanday sarflash haqida bevosita qaror qabul qilish imkonini beruvchi innovatsion yondashuvdir. 2023-yil holatiga ko‘ra, ushbu tizim orqali 30 mingdan ortiq fuqaro 500 mlrd so‘mlik loyihalarni tanlagan.

Onlayn platformalar, masalan “Open Budget” (openbudget.uz), fuqarolarga byudjet loyihalari bilan tanishish, ovoz berish va taklif yuborish imkonini beradi. Bu raqamli vositalar ayniqsa yoshlar orasida ishtirok darajasini oshiradi.

Jamoatchilik kengashlari va komissiyalar davlat organlari huzurida tashkil etilgan hamkorlik mexanizmlaridir. Ular qarorlar qabul qilishda maslahat beruvchi

rol o'ynaydi. Ayni paytda O'zbekistonda 1000 dan ortiq jamoatchilik kengashlari faoliyat yuritmoqda.

Fuqarolarning petitiyalari va murojaatlari — ishtirokning rasmiy va ommaviy shakllaridan biridir. “Mening fikrim” portali orqali minglab fuqarolar ijtimoiy-iqtisodiy masalalar bo'yicha fikr bildirgan va bu takliflarning ba'zilar qonunchilik darajasiga ko'tarilgan.

Ommaviy axborot vositalari va mustaqil ekspertlar ham jamoatchilik ishtirokining muhim vositalaridir. Ular orqali byudjetga oid masalalar keng jamoatchilik muhokamasiga chiqariladi va professional tahlillar taqdim etiladi.

1-jadval

O'zbekiston Respublikasida jamoatchilik ishtirokining mavjud holatini aks ettiruvchi raqamli ko'rsatkichlar

Ko'rsatkich	Qiymat
O'zbekistonda ro'yxatdan o'tgan NNTlar soni (2024)	10 000+
Open Budget Index reytingi (2023)	45 ball (100 dan)
Ishtirokchi byudjet orqali tanlangan loyihalar soni (2023)	30 000+
Ishtirokchi byudjet orqali ajratilgan mablag' (2023)	500 mlrd so'm
“Fuqarolar tashabbusi jamg'armasi” orqali yo'naltiriladigan mablag' ulushi	Mahalliy byudjetning kamida 5%
Jamoatchilik kengashlari soni (2024)	1 000+
Openbudget.uz orqali ovoz bergan fuqarolar soni (2023)	1,2 million+
“Mening fikrim” portalidagi petitiyalar soni (2023)	3 500+

Manba: O‘zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi, Adliya vazirligi, “Openbudget.uz”, “Meningfikrim.uz” portallari, hamda UNDP Uzbekistan va International Budget Partnership (OBI) hisobotlari asosida tuzilgan ochiq statistik ma’lumotlar. (2023–2024 yillar)

Ushbu jadvalda O‘zbekistonda byudjet mablag‘larining shaffof va samarali boshqarilishida jamoatchilik ishtirokining rivojlanishiga oid asosiy raqamli ko‘rsatkichlar keltirilgan. Unda nodavlat notijorat tashkilotlari soni, ishtirokchi byudjetlash mexanizmlari, onlayn platformalar orqali amalga oshirilgan faoliyatlar, fuqarolik petitiyalari va boshqa ko‘rsatkichlar jamlangan. Jadval jamiyat ishtirokini kengaytirish yo‘lida olib borilayotgan islohotlarning holati va salohiyatini baholashga xizmat qiladi.

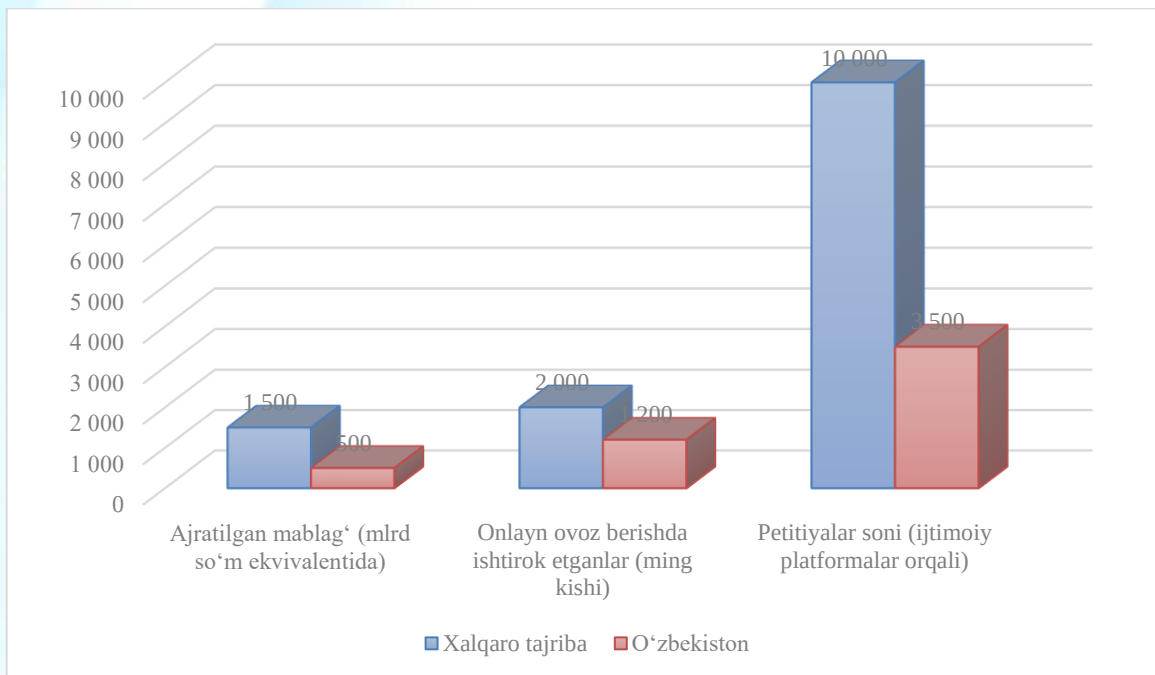
Jamoatchilik ishtirokining davlat byudjetini boshqarishdagi samaradorlikka ta’siri bir necha amaliy natijalar orqali yaqqol ko‘zga tashlanmoqda. So‘nggi yillarda O‘zbekistonda joriy etilgan “Fuqarolar tashabbusi jamg‘armasi” doirasida fuqarolar tomonidan ilgari surilgan 30 mingdan ortiq loyiha tanlab olingan va ular uchun 500 milliard so‘mdan ziyod mablag‘ ajratilgan. Ushbu tajriba shuni ko‘rsatadiki, jamoatchilik bevosita ishtiroki orqali resurslar yanada samarali yo‘naltirilmoqda. Ishtirok orqali korruptsiyaviy xavf-xatarlar kamayadi, chunki mablag‘lar jamiyat ko‘z o‘ngida taqsimlanadi va bu hisobdorlikni oshiradi. Shu bilan birga, aholining ehtiyojlari to‘g‘ridan-to‘g‘ri o‘rganilib, ularga mos qarorlar qabul qilinadi. Masalan, ayrim hududlarda aholining taklifiga ko‘ra maktablar ta’mirlandi, suv ta’minoti yaxshilandi yoki yo‘llar qurildi — bu ehtiyojga mos resurs taqsimotining amaliy isboti hisoblanadi. Natijada, fuqarolarning davlatga bo‘lgan ishonchi ortib, byudjet jarayonlarining adolatli va maqbul asosda amalga oshirilishiga erishilmoqda.

Shu bilan birga, jamoatchilik ishtirokini yanada kengaytirishga to‘sqinlik qilayotgan muammolar mavjud. Birinchi navbatda, axborotga to‘liq va o‘z vaqtida kirishning cheklanganligi fuqarolarning byudjet jarayonlarida faol qatnashishiga salbiy ta’sir ko‘rsatmoqda. Open Budget Index (2023) reytingiga ko‘ra, O‘zbekiston 100 ballik tizimda 45 ball bilan baholangan — bu ochiqlik darajasi o‘rtacha

ekanligini anglatadi. Shuningdek, fuqarolarning huquqiy madaniyati yetarli emasligi ularning moliyaviy masalalarda qatnashish imkoniyatini cheklaydi. Boshqa bir muhim muammo — bu byurokratik qarshiliklar va ishtirok mexanizmlarining faqat shakl uchun tashkil etilishi. Ko‘plab jamoatchilik eshituvlari real ta’sir kuchiga ega emas, natijada fuqarolar ishonchini yo‘qotadi. 2023-yilgi so‘rovlar natijasiga ko‘ra, respondentlarning 60% dan ortig‘i davlat organlariga o‘z fikri yetib borishiga ishonmasligini bildirgan. Bundan tashqari, internet infratuzilmasining ayrim hududlarda zaifligi va texnik imkoniyatlarning yetishmasligi, raqamli platformalardan to‘laonli foydalanishni cheklaydi. Bularning barchasi ishtirok samaradorligiga salbiy ta’sir ko‘rsatmoqda.

Xalqaro amaliyotlar jamoatchilik ishtiroki sohasida turli xil, lekin o‘rganishga arzigulik modellarni taklif qiladi. Yevropa mamlakatlaridan Polsha va Portugaliyada mahalliy darajada paritsipator byudjetlash tizimlari keng joriy etilgan bo‘lib, u orqali fuqarolar har yili jamoat infratuzilmasini yaxshilashga oid loyihalarni tanlaydi. Lotin Amerikasida, xususan Braziliyada bu tizim 1989-yildan beri muvaffaqiyatli amal qilib kelmoqda va hozirda 300 dan ortiq shaharlar uni joriy qilgan. Janubiy Koreyada esa raqamli ishtirok tajribasi diqqatga sazovor: davlat portal orqali minglab fuqarolarning takliflarini yig‘adi va ularni qonunchilik jarayoniga olib kiradi. O‘zbekiston uchun ushbu modellar moslashtirilgan shaklda qo‘llanilishi mumkin, ammo bunga erishishda ayrim muammolar mavjud, xususan: madaniy farqlar, fuqarolik faolligining past darajasi va institutsional tayyorgarlik yetishmovchiligi. Biroq xalqaro tashkilotlar — OECD, BMT, UNDP tomonidan berilayotgan texnik va metodologik ko‘mak ushbu modellarni bosqichma-bosqich joriy etishda muhim rol o‘ynamoqda.

1-rasm. Xalqaro tajriba va O'zbekistondagi jamoatchilik ishtirokining asosiy ko'rsatkichlari taqqoslamasi

Manba: muallif tomonidan tuzilgan

Ushbu diagramma orqali xalqaro ilg'or tajriba va O'zbekistondagi jamoatchilik ishtirokiga oid asosiy ko'rsatkichlar solishtirilgan. Grafikda byudjet ochiqligi darajasi (Open Budget Index ballari), fuqarolar tomonidan tanlangan loyihalar soni, ajratilgan mablag' hajmi, onlayn ovoz berishda ishtirok etganlar soni va petitiyalar soni kabi mezonlar bo'yicha mavjud tafovutlar aks ettirilgan. Ushbu taqqoslash orqali O'zbekistonda jamoatchilik ishtirokini kengaytirish bo'yicha hali mavjud bo'lgan salohiyat va rivojlanish ehtiyoji yaqqol ko'rinadi.

O'zbekistonda jamoatchilik ishtirokini yo'lga qo'yish bo'yicha bir qator huquqiy va institutsional islohotlar amalga oshirilmoqda. "Davlat byudjeti to'g'risida"gi qonun, "Ochiq ma'lumotlar to'g'risida"gi qonun va Prezidentning tegishli farmonlari orqali fuqarolarga ochiq axborot taqdim etilishi belgilangan. Shu bilan birga, "Openbudget.uz", "Meningfikrim.uz" kabi platformalar aholining bevosita ishtirokini ta'minlashda muhim vositaga aylanmoqda. 2023-yilda openbudget.uz orqali 1,2 milliondan ortiq fuqaro ovoz bergan. Shuningdek, "Mening fikrim" platformasida 3 500 dan ortiq petitiyalar e'lon qilingan. Aholining jalb qilinishi darajasi yildan yilga oshayotgan bo'lsa-da, ba'zi hududlarda bu jarayon

sust ketmoqda. Biroq, ayrim muvaffaqiyatli loyihalar mavjud — masalan, Andijon, Namangan va Qashqadaryo viloyatlarida aholining takliflari asosida maktablar va bolalar bogʻchalari qurilishi uchun mablagʻ ajratilgan. Shu bilan birga, tizimdagi zaif tomonlar ham mavjud: ishtirok natijalarining ijrosi sust boʻlishi, muhokamalar real natijalarga taʼsir etmasligi va ayrim platformalarning texnik muammolari mavjud. Shunga qaramay, davlat ochiqlik va hisobdorlikni kuchaytirish yoʻlida izchil harakat qilmoqda.

Jamoatchilik ishtirokini yanada kuchaytirish va byudjet mablagʻlarining shaffofligini oshirish maqsadida bir qator muhim taklif va mexanizmlarni joriy etish lozim. Avvalo, **ishtirokchi byudjetlash tizimini barcha hududlarda toʻliq va bosqichma-bosqich joriy etish** orqali fuqarolarning bevosita qaror qabul qilishdagi roli kuchaytiriladi. Shu bilan birga, aholining texnologik vositalardan toʻliq foydalana olishi uchun **raqamli savodxonlikni oshirish**, ayniqsa yoshlar va qishloq joylardagi aholining eʼtibor markazida boʻlishi kerak. Bundan tashqari, **jamoatchilik nazoratini institutsional asosda mustahkamlash** — yaʼni, qonuniy vakolat va majburiyatlar bilan taʼminlangan nazorat mexanizmlarini yaratish samaradorlikni oshiradi. **Jamoatchilik kengashlarining huquqiy maqomi va vakolatlarini kengaytirish** esa ularning real taʼsir kuchiga ega boʻlishini taʼminlaydi. Yana bir dolzarb ehtiyoj — bu **byudjet monitoringi va ovoz berish uchun yagona, qulay va ishonchli platforma yaratish**, fuqarolarning ishtirokini markazlashtirish orqali samaradorlikni taʼminlaydi. Nihoyat, **davlat xizmatchilarining fuqarolar bilan ochiq muloqot olib borish koʻnikmalarini rivojlantirish** — jamoatchilik ishtirokiga ijobiy muhit yaratadi va davlat boshqaruvi tizimida yangicha madaniyat shakllanishiga olib keladi.

Xulosa

Ushbu tadqiqot natijalari shuni koʻrsatadiki, jamoatchilik ishtiroki byudjet mablagʻlarining samarali, shaffof va adolatli taqsimlanishini taʼminlashda muhim vosita hisoblanadi. Oʻzbekistonda ishtirokchi byudjetlash, onlayn platformalar, jamoatchilik kengashlari kabi mexanizmlar shakllanmoqda, biroq ularning real samaradorligi uchun qoʻshimcha islohotlar zarur. Jamoatchilik ishtiroki — bu

nafaqat moliyaviy nazorat, balki barqaror rivojlanish, ijtimoiy birdamlik va fuqarolik faolligining poydevori hamdir. Shu sababli, **kelgusidagi strategik yoʻnalishlar** ishtirokni institutsional mustahkamlash, raqamli infratuzilmani kengaytirish va qonunchilikni takomillashtirishga qaratilishi lozim. Davlat va jamiyat oʻrtasida **samarali muloqotni kuchaytirish** — hisobdorlik, ochiqlik va ishonchga asoslangan boshqaruv tamoyillarini mustahkamlashning zaruriy sharti hisoblanadi. Jamoatchilik ishtirokini rivojlantirishda **kompleks va tizimli yondashuv** zarur: bu ishtirokchilar, vositalar, qonuniy asoslar va monitoring mexanizmlarining uygʻun ishlashini talab qiladi. Kelgusidagi ilmiy tadqiqotlar esa bu jarayonning chuqurroq tahlili, xalqaro tajribalarning moslashtirilishi va ishtirokning ijtimoiy-iqtisodiy samaralarini baholashga yoʻnaltirilgan boʻlishi lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Abdugʻaniyev, I. (2021). *Davlat moliyasida ochiqlik va jamoatchilik ishtiroki: nazariy asoslar va amaliy jihatlar*. Toshkent: Iqtisodiyot va taʼlim nashriyoti.
2. Ergashev, B. (2020). *Ishtirokchi byudjetlash mexanizmlari va ularning mahalliy boshqaruvdagi oʻrni*. Oʻzbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya jurnali, 4(2), 55–61.
3. UNDP Uzbekistan. (2022). *Participatory budgeting: From piloting to developing new practices*. United Nations Development Programme. Retrieved from: <https://www.undp.org/uzbekistan/blog/participatory-budgeting-piloting-developing-new-practices>
4. Jahon Banki. (2019). *Uzbekistan Public Expenditure Review*. World Bank Group. Retrieved from: <https://documents1.worldbank.org/curated/en/471601582557360839/pdf/Uzbekistan-Public-Expenditure-Review.pdf>
5. Ercolano, S., Gaeta, G. L., & Parente, C. (2020). *Open budgets: The political economy of transparency, participation and accountability*. Research in Economics, 74(2), 140–150.

6. Aziz, H., & Shah, N. (2020). *Participatory budgeting: Models and approaches*. Preprint on arXiv. Retrieved from: <https://arxiv.org/abs/2003.00606>
7. Tursunov, F., & Muminov, A. (2022). *O'zbekistonda jamoatchilik nazoratining institutsional asoslari va rivojlanish istiqbollari*. *Ijtimoiy fanlar jurnali*, 3(1), 45–53.
8. Karimova, N. (2023). *Mahalliy budjetlarning ochiqligi va aholining ishtirokini ta'minlashda raqamli texnologiyalarning roli*. *Moliyaviy tahlil va boshqaruv ilmiy-amaliy jurnali*, 5(2), 28–34.